

TÜRÜK

2021, Yıl/Year: 9, Sayı/Issue: 27, ISSN: 2147-8872

TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi
TURUK International Language, Literature and Folklore Researches Journal

Geliş Tarihi / Date of Received: 29.11.2021

Kabul Tarihi / Date of Accepted: 17.12.2021

Sayfa / Page: 27-45

Research Article / Araştırma Makalesi

Yazar / Writer:

Prof. Dr. Nuran Tezcan

Kapadokya Üniversitesi

nuran.tezcan@kapadokya.edu.tr nurantezcan@gmail.com

SEMİH TEZCAN'IN NOTLARINA GÖRE BİR “ÇEKİMLEYEN” PROFİLİ

Öz

Bilindiği gibi “matbaa”nın icadından önce eserlerin “müstensih”ler yani “çekimleyen”ler tarafından çoğaltıldığı çağda yazarın kaleminden çıkmış olan “hatt-ı dest (el yazması)” nüshası ve bu nüshanın kopya ya da kopyaları söz konusudur. Kopyalama işinin “insan eli”yle yapılması kopyalayan kişinin yani çekimleyen (müstensih) mental ya da fiziki yönden metne “dahl”ini de kaçınılmaz kılmıştır. Buna bağlı olarak “Müellifin/Yazarın elinden çıkan “çekimleyen dahl”inden arınmış metne ulaşmak için “filolojik” yönden nasıl ve ne gibi sorgulama ve irdelemeler yapılabilir?” sorusuna bir cevap denemesi olarak Semih Tezcan’ın bir 14. yüzyıl eseri olan Muhammed’in *Ferruh u Hümâ* mesnevisinin 17. yüzyılda çekimlenmiş kopyasının yeni bir edisyonunu çalışırken izlediği yöntem ve saptamalarından bazı seçmeler tarafımızca bir araya getirilip örneklenmek istenmiştir. Semih Tezcan, eserin yeni bir edisyonunu ortaya koyarken, yazma metin ile yazarının yanı sıra çekimleyeni de odak noktasına oturtmuş “çekimleyen”i de sorgulayarak edisyon kritikte en somut, en doğru, en “asıl” metni elde etmeye çalışmıştır. Aynı zamanda çekimleyen, metne odaklanmış günümüz insanının farkına varmadığı o “görünmez” olan “insan”ın “yerini ve işlevini” de görünür kılmıştır.

Anahtar kelimeler: mesnevi, Eski Anadolu Türkçesi, Ferruh u Hümâ, çekimleyen, çekimleyen hatası, çekimleyen yanılığı.

PROFILE OF A COPYIST ACCORDING TO SEMİH TEZCAN'S NOTES

Abstract

Before the invention of printing when books were copied by the copyists (called *mustansih*s meaning 'transcriptionist'), there was a phenomenon of autograph copy or copies by the hand of the author. The fact that the business of copying was due to "the human hand" made a copyist's physical and mental intervention in the text inevitable. Given this, as an attempt to address the question how and in what way one would make philological excavations and investigations in order to reach to a text by the hands of an author/poet without any intervention by the copyist, this study aims to provide a specimen of methods and arguments followed and made by Semih Tezcan while he was working on a 17th century copy of the 14th century mathnawi work *Ferruh u Huma* by Muhammed. While he was preparing a new edition of the work, Semih Tezcan tried to establish the most definite, sound and "authentic" text by not only focusing on the manuscript and its author but also by criticizing its copyist. By doing so, Tezcan managed to demonstrate the role and function of the copyist - that human being whom today's text-oriented readers usually tend to forget to take into account.

Key Words: Mathnawi, Old Anatolian Turkish, *Ferruh u Huma*, copyist, copyist's error, copyist's fallacy.

Giriş

"Matbaa" öncesinde şair ve yazarların eserlerini kitaplaştıran, kopya ederek çoğaltan "müstensih"ler yani "çekimleyen"ler, bugünden geriye baktığımızda eserlerin kalıcılığını, bugün elimizde olmasını, bu yolla geçmişin bilgi ve kültürüne, zihniyetine, insanına, insan gerçeklerine ulaşmamızı sağlayan önemli bir işlevi yerine getirmişlerdir. Batı ortaçağında rahiplerin asli görevlerinden olan "yazıcılık", manastır disiplini içinde rahiplerin yükümlülüğünde sistematik bir şekilde sözlü kültürün yazıya aktarılmasını, yazılı eserlerin çoğaltılmasını sağlamış, böylece sözlü ve yazılı kültürün kalıcılığı bir kurumsallaşma altına alınmıştır. Osmanlı toplumunda ise "müstensih"lerin yani "çekimleyerek kitap çoğaltanlar"ın, nasıl bir meslek grubu oldukları, bu mesleğin nasıl işlediği, ne kadar kurumsallaştığı, konusu "yeni bir araştırma" alanı olarak karşımıza çıkıyor (Bu konuda yeni bir çalışma için bkz. Arslan 2020). Her ne kadar İstanbul'da sahaflar için kitap çoğaltan katipler ve katipler bürosu bulunduğu ve bunların "matbaa"nın kuruluşuna karşı çıkacak denli direnişleri olduğu bilinse de onların dünyasını ne kadar biliyoruz?

Eser "üreten"lerle onu "kopyalama" ile çoğaltanlar arasındaki ilişki, resmi ya da gayri resmi görevlendirmelerle çekimleyenler, ya da salt para kazanmak için çekimleyenler; çekimledikleri nüshaya adını kaydedenler, kaydetmeyenler, belki de Allah için yazanlar... Kendi döneminde kıymetli tüketim malzemesi olan kâğıt-mürekkep gideri, kitap kalitesi (yazı-cilt-minyatür-süsleme) gibi değerlendirmelerin de söz konusu olduğu bu iş alanı günümüzde ne kadar biliniyor? Örneğin Lâmi'î Çelebi, katip ve kâğıt temini konusunda çektiği sıkıntıyı *Münşeât*'ında şöyle dile getirir: *âsaf-ı a'zâm Vezir İbrahim Paşa'ya şu sözlerle bildirir: "ammâ kâtib husûsunda nihâyet mertebede*

dem-besteyüz ve hizmet-i şerîfe lâyük kâgad ele girmedüğünden şermende vü dil-hasteyüz...” (Esir 2006: 348).

Onların amaçları, toplumsal konumları ve ticaretteki yerleri ne olursa olsun bugünden geriye baktığımızda yüzyılları kapsayan edebi ve kültürel birikimi “çekimleyerek” çoğaltan, kalıcı kılan bu isimli / isimsiz emekçilerin kültürün kalıcılığındaki rolü üzerinden onların izi sürüldükçe, toplumsal yerleri irdelendikçe geçmişin toplumunu yorumlamaya yeni bakış açıları getirilecektir.

Eser üretenin (şair/yazar) ortaya koyduğu eserin bir “yazıcı” tarafından çekimlenmesi, hatta değişik dönemlerde başka başka “yazıcılar” tarafından çekimlenmesi ile eserin kopyası ve kopyaları ortaya çıkmıştır. Yani matbaa öncesi kültürde kavramsal olarak “asıl eser” yani şair ya da yazarın elinden çıkmış hatt-ı dest (otograf) denen “asıl nüsha” ve onun “kopya”sı ve kopyasının kopyası olan kopyaları söz konusudur. Bugün geçmişin yazma eserini transkribe etme yani bilimsel olarak edisyonunu yapma çalışmalarında Arap harfli metni doğru okumak, doğru transkribe etmek ve eserin nüshaları arasındaki farklarını saptamak hedeftir. Bu ikinci hedef, eserin en özgün, en eski, en asıl versiyonuna ulaşmak, böylece şairin/yazarın elinden çıkmış metne “doğrudan” ulaşmak amacı taşır. Bu nedenle “yazma” metinlerin edisyon çalışmalarında filolojik olarak “doğru” transkribe edilmiş metin ile metnin “şairi/yazarı” hedeftir. Çekimleyenin metindeki yeri genellikle “nüsha farkları”nın gösterilmesi ve “çekimleyen”in metinde kullandığı işaretlerin saptamaları olarak belirlenmiş, bu alanda çalışanlara çekimleyen “müdahaleleri”nde izlenecek yöntem ve ilkeler saptanmıştır. (Ercan ve Hocoğlu Alagöz 2018: 149-178, Köksal 2008: 169-190, Doğan Averbek 2018: 1-18).

Bu bilimsel amaçlı saptamalarla çekimleyenin metindeki yeri nüsha farklarındaki “dahl”i ile sınırlanmış, metinden soyutlanmış bir “aracı” olarak kabul edilmiş, insani boyutu sessiz varlıklar olarak kalmıştır. Bugün geçmişin koşullarında yazılmış ve çekimlenmiş olan eserin “özgün” metnini ortaya koyarken “çekimleyen”in “insan boyutu” ne kadar görülebilir? Bu açıdan bakıldığında metinde “insanî kaynaklı” etkenlerden doğan maddi hataların saptanmasından, çekimleyenin metne hakimiyetine, toplum katmanlarındaki zihniyet farklılıklarına, çağlar arasındaki dil değişimlerine değin iz sürmeyi gerektiren bir boyut ortaya çıkar. Çekimleme işinin hangi koşullarda yapıldığı, yazıcının bulunduğu fiziki koşullar ve bundan doğan “insan” kaynaklı hataların metni nasıl etkilediği, fiziki hataların yanısıra çekimleyenin metni ne kadar anladığı, kendi çağında, kendi yaşadığı coğrafi ya da kültürel çevre ile “eser”in üretildiği “çağ, çevre, coğrafya” yakınlığı, uzaklığı, dolayısıyla çekimleyenin “metni” ne kadar anlayarak yazdığı, hatta yazma işleminin yöntemi (bakarak mı, başkası tarafından okunan metni duyarak mı) gibi etkenlerin de göz önünde bulundurulması kaçınılmazdır. Önündeki metni “tekrar” yazan çekimleyen elbette ait olduğu kültürle bağının doğal sonucu olarak kendini metne dahil edip şaire/yazara katkıda bulması, kendini şairin/yazarın yerine koyarak metne yeni önerilerle katılması, hatta metni kendi amacı doğrultusunda yönlendirmesi sonucunu da doğurabilir. (Yazar 2018: 681-719, Andrews 2015: 37-58, Arslan 2020: 261-190).

Metin edisyon kritiği çalışmalarında genellikle nüsha farkları gösterilmekle birlikte nüshalardan hangisindeki verinin daha doğru olduğu, olabileceği saptanarak yeni bir metin kurma yoluna da gidilir. Bu bilimsel hedef, metni bugünden geçmişe ulaşmaya çalışan “uzman”ı, geçmişin

koşullarında çalışmış olan “çekimleyen”i sinsi bir iz sürmeye sürükler. Ancak edisyonu yapılan metin bir 14. Yüzyıl Eski Anadolu Türkçesi metni olup, onun 17. yüzyılda yani 200 yıl sonra ele geçen bir kopyasından çekimlenmiş bir “kopya metin” edisyonu söz konusuysa kullanılan sözcüklerden vokalizasyona, çekimleyenin metni anlayıp anlamadığına, eserin üretildiği çağın, bölgenin dilini bilip bilmediğine, yazmanın fiziki yapısından, yazım hatalarına, yazıcının bulunduğu çalışma koşullarına, mürekkep kullanımından kalem kullanımına, duyarak mı, görerek mi, ya da “dikkat yorgunluğuna” değin çok yönlü “insani” boyutun irdelenmesini gerektirir. Kuşkusuz harekeli de olsa Türkçenin vokalizasyonunu yeterince yansıtmayan Arap alfabe sisteminde Eski Anadolu Türkçesi metni doğru okuma ve anlamlandırma bir alfabe okuma meselesi olmayıp bir filoloji meselesidir. Bu da 17. yüzyılda çekimlenen kopyadan 14. yüzyılın Türkçesine, söz varlığına, fonetiğine, sentaksına, zihniyetine ulaşmak demektir. Böyle bir metni çalışan, edisyonunu yapan uzmanın yalnız metin ve şair/yazar odaklı bir ilişki ile sınırlı kalmayıp 17. yüzyılda “çekimleme” işini yapan yazıcının 14. yüzyıl Anadolu Türkçesini ne kadar bildiğini/anladığını da sorgulaması kaçınılmazdır. Bunun somut bir örneğini Semih Tezcan’ın 14. yüzyılın sonunda yaşamış olan Muhammed’in *Ferruh u Hüma* (1398) mesnevisinin yeni bir edisyonunu ortaya koyduğu çalışmasında görüyoruz. Semih Tezcan, bu eserin yeni bir edisyonunu ortaya koyarken, yazma metin ile yazarının yanı sıra çekimleyeni de odak noktasına oturtmuş “metnin sesi” ve “yazarın/şairin sesi”nin yanı sıra “çekimleyen”i de sorgulamıştır. Böylece edisyon kritikte en somut, en doğru, en “asıl” metni elde etmeye çalışmıştır. Bu yolla doğru, yani “aslına en yakın” dolayısıyla “en özgün” metni ortaya koyarken çekimleyenin, metne odaklanmış günümüz insanının farkına varmadığı o “görünmez” olan “insan”ın “yerini ve işlevini” de görünür kılmıştır. Çekimleyenin yazım yanlışlarını, yersiz düzeltmelerini ve hatta “metni anlayıp anlamadığını” sorgularken, eseri üretildiği yüzyıldaki “paralel metinler”le de karşılaştırmış, 17. yüzyıldaki dil değişimini, çekimleyenin yanlışları üzerinden saptamıştır.

Semih Tezcan 14. yüzyılın Eskicil Türkçe açısından önemli bir metin olan ve ilk edisyonu: Sedit Yüksel tarafından yapılan (Mehmed – *Işk-nâme* (İnceleme-Metin), 1965) Muhammed’in *Ferruh u Hüma* (Ferruhnâme) mesnevisinin, pek çok yeni okuma, anlamlandırma ve yorumlama ile 3 binden fazla dipnotla yeni bir edisyonunu ortaya koymuştur: *Muhammed’in Ferruh u Hüma’sı* (Ferruhnâme) Harvard Üniversitesi Yakındoğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü 148. 2021 - *Muhammed’s Ferruh u Hüma* (Ferruhnâme) The sources of Oriental Languages and Literatures 148 - The Department of Near Eastern Languages and Civilizations Harvard University. Harvard 2021. Bu yeni edisyonda eserin 17. Yüzyılda çekimlenmiş tek nüshası olan yazmada 14. Yüzyıl Türkçesinin fonetik ve semantik özelliklerinin izini sürmüş; bu bağlamda çekimleyenin yanlış ve yanlışlarını saptayarak yeni bir metin ortaya koymuştur. Aynı zamanda 14. Yüzyılda Anadolu’da Türkçe yazılı edebiyatın başlangıç döneminde (1398) yazılan 8702 beyitlik bir mesnevinin 17. Yüzyılda çekimlenirken, ne gibi sorunlar olduğunu, dilde ve zihniyette ne gibi farklar doğduğunu göstermiştir. Bu nedenle bu yazıda Semih Tezcan’ın ortaya koyduğu *Ferruh u Hüma* mesnevisinin yeni edisyonundaki dipnotlarda yer alan “çekimleyen” kaynaklı saptamalarından bazı seçmeler bir araya getirilerek hem “bir çekimleyen profili” üzerinden bir kopya metindeki insan boyutu somutlanmak hem de metinde “çekimleyen”le ilgili ne gibi handikaplar olabileceği somut örnek ve ölçütlerle gösterilmek istenmiştir.

Semih Tezcan çalışmasında “müstensih” yerine *çekimleyen*, *çekimleyici*, *yazan*, *yazıcı* ifadelerini kullanmıştır. Burada Semih Tezcan’ın saptadığı çekimleyen yanlışlarına, hatalarına ilişkin yaklaşık 300 (üç yüz) dipnottan dikkat çekici bazı örnekleri bir araya getirdim.

Metinde çekimleyenin insani kaynaklı hataları genel olarak 5 (beş) grupta toplanabilir:

1. Yanlış harekeleme, harfleri karıştırma gibi dalgalık hataları, metne ve yaptığı işe olan konsantrasyonu.

2. Benzeştirme yanılığı (homoeteleuton), gözün önceki ya da sonraki kelimeye takılmasından doğan tekrar yanlışları.

3. Heceyi tekrarlama yanılığı (dittographie).

4. Çekimleyenin anlamadan yazdıkları, tanımadığı, bilmediği, okuyamadığı kelimeler, dolayısıyla “yersiz” müdahaleler.

5. Çekimleyenin bakarak mı, yoksa yazıyı görmeden “duyma yoluyla” yazmış olabileceğinden doğan işitme yanlışları.

Bazı Örnekler

1. Yanlış harekeleme, harfleri karıştırma gibi dalgalık hataları

35 Bu tecnisi kılalum h̄atm bunda / Ḡeri başl̄ayalum bir **nev** bende *

Dipnot: Yzm. ve Yüksel *nev*’, fakat *nev*’ “tür” anlamca uygun düşmüyor, burada *nev* yani “yeni” olması gerekir. Bunun bir dalgalık yanlışlığı olduğu kesindir, çekimleyen gereksiz bir ‘ayn eklemiştir.

3504 [İ]c̄āzet oldı Mirr̄ih’e k̄azādan / Ki h̄alk̄a iç̄üre ş̄erbet **bozadan**

Yzm. ve Yüksel *binādan*. Çekimleme yanlışlığı. Herhalde çekim yapılan yazmada *ze* ile *elif* bitişmişti. Çekimleyen bunu *nūn* + *elif* sandı. Yaptığımız onarma kafiyeyi de sağlıyor: *k̄azādan* / *bozadan*. [Bu önemli onarma.]

4238 **Gözinde** uyku az u yaş ijen çok / Sözüde **süz** işinde sezā yok

Önce bir *fe* var; herhalde çekimleyen yanlış yere baktığını fark etmiş, bu harfi silmeden bırakmış, *gözinden* yazmış, Yüksel *gözinde* olarak onarmıştır.

Yzm. *şüz* (*şād* ile yazılmış, tuhaf bir yanlış!); Yüksel *süz* (*ü*).

Krş. 526a Sözüden *sūza düşsün cümle* ‘*uṣṣāk*

3178b *Yürek nēte yakar t̄urfe sözüden*

5207 **Bilürsin** c̄ān āh̄ir ş̄atun olmaz / **Şişe** kim sına yēne **bütün** olmaz

Yzm. ve Yüksel *bilürsen* (çekimleme yanlışlığı). Tietze onarmıştır. Kelime *ye*’siz yazılmıştır!

Yzm. noktasız bir diş ve *vāv* (çekimleyenin yazım hatası!), sonra *bitün*. Bazı metinlerde kelime gerçekten *bitün* şeklinde geçer!

5224 Yēne Ferruh̄ sözünü kılalum yād / Sözüñ s̄azını kılsun luṭfila **şād**

* Örnek beyitlerde dipnot bilgisi verilen kelimeler kalın siyahla gösterilmiştir.

Yzm. ve Yüksel *yād* (çekimleme yanlışı); bu anlam vermiyor. 5286. beyitte de *yād* ile *şād* kelimeleri uyaklanmıştır. Bundan başka 7198 ve 7845. beyitlerde *şayyād* ile *şād* uyaklanmıştır.

5369 Kimün̄ katıdasım geldün̄ ne yêrden / Bu yêre **fazl oñat** fazluñ ne yêrden

Yzm. ve Yüksel *faşl*, anlam çıkmıyor; çekimleme yanlışı.

Yzm. *olut* vb. okunabilecek şekilde yazılmış ve harekelenmiştir; çekimleme yanlışı, *kefin keşidesi* unutulmuş, hareke yanlışı. “Bu yere fazl yakışır, uygun düşer, senin fazlın nereden.”

5498 Gözi birdür velî **yalı delimdür** / Yakın olmak aña emr-i ‘azîmdür

Yzm. ve Yüksel *yayı*, çekimleme yanlışı; *yalı* “yelesi”.

Yzm. *degimdür*, çekimleme yanlışı; Yüksel onarmıştır.

5502 Çeri **derdi** kuşatdı uşbu tağı / Tonatdı âdemile her budığı

Yzm. ve Yüksel *dizdi*, çekimleme yanlışı.

5537 Kim olmayam yavuzluğuna nâzır / Ne göz **döyer** ne kıılır şabr u **ı**

döyir (Yüksel *doyr*) okunacak biçimde harekelenmiştir, fakat sadece *döyer* “tahammül eder” anlam veriyor.

ı harfinden sonraki harflerin niçin yazılmamış olduğu anlaşılıyor. Çekimleyen oradaki kelimeyi okuyamamış veya yanlışı başladığı kelimeyi düzeltmeden bırakmış olabilir. Metnin başka yerlerinde böyle boş bırakılmış yerler yok, sadece 5537’de *çirkîn* kelimesinin yazılışında benzer bir durum var. Fakat orada, *çîm*’den sonra yanlışıyla *lâm* yazıldığı için kelimenin yazılması yarıda bırakılmış gibi.

Burada, sonesinde *-r* bulunan, iki heceli, beş fonemden oluşan, ikinci fonemi *ā* olan bir kelime olması gerekirdi. Metnin başka beyitlerinde *nâzır* ile uyaklanmış şu kelimeler bulunmakta: *āhir* (3824), *bir* (646), *hâtır* 805, 1068, 6996; *hâzır* (921, 5022, 6294, 7187); *kâşır* (3755). Bunlar arasında önsesinde *ı-* bulunan ve bu dizeye anlamca uygun düşen iki heceli bir kelime yok. Metinde geçen *ıāhir* “pâk, arı” (Arapça) kelimesi de anlamca uygun düşmüyor. Bu sorun çözülemedi. Dankoff *hâzır* olabileceğini önerdi.

5628 Çü geldi Ferruñ eydür kapuyı **aç** / Ki toyuram bu yêrde kimise aç

Bu beyitten önce bu sayfaya, 215a’da yer alan ilk dört beyit (5564-5567) yazılmış, sonra satırların yukarısına çizgiler çekilerek iptal edilmiştir. Anlaşıldığına göre çekimleyen, ara verdikten sonra nereye kadar istinsah ettiğini unutmuş, yanlışı yerden devam etmeye başlamış, ancak dört beyit yazdıktan sonra yanlışının farkına varmıştır.

5821 Vêreler ben ‘ivaž vèrem biñ anca / Alalar māl u gèdeler oranca

Yzm. ve Yüksel *oranca*. Herhalde gerek çekimleyen, gerekse Yüksel *oranca gètmek* “kendi yerine gitmek” anlamına bir deyim olduğunu sanmışlardır. Oysa böyle bir deyim yoktur. Yanlışı olarak *oranca* okunacak biçimde harekelenmiş olan kelime *oranca* okunmalıdır; burada *oranca* “gerekli miktarda, uygun görülen miktarda” anlamındadır ve *māl alalar* için belirteçtir: *Alalar māl u gèdeler oranca* “Uygun gördükleri kadar mal alıp gitsinler”.

oranca ve oranınca için başka veriler:

6093 Kāmu yēde söz az ü öz gerekdür / Ki her aşā oranca tuz gerekdür

6046 Sözüñ yumşağı yēgdür azı özi / Oranınca kıoyarlar aşā tuzı

6257 Gerek bu dem eyā cism-i mutāhhar / Bu **sözlerden** gerek ola münevver

Yzm. *sözkerden* okunacak biçimde (*lām* üzerine yanlışlıkla *keşide* konmuş!). Yüksel onarmıştır.

6343 **Ƙucardı** serv tūbī **tūbi** servi / Tezer[v] ol **kekligi keklik** tezervi

Yzm. *kacardı*, Yüksel onarmıştır.

ye'siz yazılmıştır. Vezin gereği olarak da kısa okunmalıdır.

Yzm. *gönlegi gönlek*, Yüksel onarmıştır.

Kelimenin yazmada arka arkaya iki kere *vāv* ile yazılmış olması, çekimleyenin *keklik* kelimesini yanlış okuduğunu, dolayısıyla kopyesi çıkarılan nüshanın harekesiz olduğunu ortaya koymaktadır.

6555 **Cefālar** görmeyiser devr-i eyyām / Cemālünden olisar hūb u hurrem

Yzm. *cefāger*, anlam vermiyor, Yüksel *cefālar* olarak onarmıştır. Çekimleme yanlış, çekimleyen *lām* ile bu harf üzerindeki *üstün*'ü *kef* olarak algılamıştır.

6955 Ne kim kırnağ u hādım vardı hāzır / Nigārī **ƙo[ma]dılar** dutdılar sırr

Yzm. ve Yüksel *ƙodılar u*. Anlam vermiyor; eski bir çekimleme yanlış olmalı: Bir çekimleyici, *ƙomadılar* yazacağına ortadaki harf grubunu (ما) atlayıp *ƙodılar* yazmış. Başka birisi de veznin eksik olduğunu fark edip vezni tutturmak için buna *u* eklemiştir.

Krş. 6979 *Sakındılar eyü adın u şanın * Ƙomadılar helāk étmege cānın*

6956 Dēdiler kıyma ēy Bānū özünē / Melālet tozı ƙonmasun **yüzünē**

Bu beyit 273a'da birinci beyit olarak yer alır. Orada üstü çizilerek iptal edilmiştir. Orada, ilk dizinin ilk kelimesinin ilk iki harfi (ا ا) kazınmış, fakat harekelerin kalmış olduğu görülüyor. Orada ikinci dizinin son kelimesi *yüzünē* yerine *üzünē* okunacak biçimde yazılmıştır. Niçin?

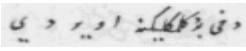
6680 Uladı servi **şāhın** yāsemine / Tolaşdurdı yesārından yemīne

Yüksel *şāh-i*. Çekimleyen önce *şāh* yazmış, sonra sondaki *hı* harfine *nūn* eklemiştir, fakat nokta koymayı ihmal etmiştir.

7221 Feleklerde budur resmile āyīn / **Muħannetler** çeke er gişi yayın BAMS BEGREK

Yzm. *muħattler* (çekimleme yanlış), Yüksel onarmıştır.

7355 İştükçe bu Beg sözün severdi / Daħı bir diñlemeklige **ēverdi**

Yzm. . Yüksel *Daħı bu [...]* uyardı. Yüksel, ikinci kelimenin üzerine eklenmiş olan işareti *ötire* sanmış, bu yüzden *bu* okumuştur. Oysa bu işaret, satır arasına eklenmiş küçük bir *dāl* harfidir, *diñlemeklige* kelimesinin başında bulunması gerekirken unutulmuş, sonradan eklenmiştir. Üçüncü ve dördüncü kelimelerde de çekimleme yanlışları vardır. Üçüncü kelimedeki *nūn* gereksizdir.

Dördüncü kelime *everdi* ['YVRDY] yerine çekimleme yanlışıdır. Buna göre 2. dizinin anlamı: “Bir daha dinlemek için acele ederdi / dinlemeye can atardı”.

Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde ...*mege* /...*mağa év-* “bir şey yapmak için acele etmek” sıkça rastlanan bir kuranaktır. TarS., 2135 ve devamında Salâtin., Selâman. ve özellikle Yuz. Şems.den gösterilen tanıklara bkz.

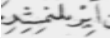
Yuz. Şems:

*Eger biñ kez göreydi günde anı * Yene görmeklige everdi cānı* (2137)

7491 Eger **buni** şavarsañ bir dahı var / Irılma dur yeründe şöyle kim dār

Burada (Yüksel'in okumadığı) bir kelime var, *dahı* okunabilir, herhalde yanlışlıkla yazılmış, iptal edilmeden bırakılmış.

8231 Çü Hurrem'den **ayırılanmışdı** Kāmil / Gèderdi durmadın menzil-be-menzil

Yzm. ve Yüksel *ayırılanmışdı* (çekimleme ve okuma yanlışı); bağlama ve vezne göre *ayırılanmışdı* okuyoruz (*te*'nin noktaları konmamıştır); bkz. TarS. 321 *ayırılan-mak* “ayrılmak, tefrik edilmek” (orada gösterilen bazı verilerde doğrudan doğruya “bir yerden ayrılmak” anlamıyla kullanılmıştır). Ayrıca bkz. TarS. 322 *ayırılan-mak* “ayrılmak” maddesindeki veriler. Buna karşılık TarS. 338'de yer alan *ayrılan-mak* “ayrılmak” maddesindeki tek tanık, burada üzerinde durulan yanlış okuma sonucu ortaya çıkmış olan veridir.

8284 Kim ol oddan başuma od kıuyuldı / Utanmakdan **yüzüm suyu yoyuldı**

yüzüm suyu yoyuldı “haysiyetim elden gitti, haysiyetsiz kaldım”. Yzm. ve Yüksel *söyüldi*. Ancak *söyüldi* okunuşu anlam vermiyor, *söyül-* eyleminin buraya uygun düşen bir anlamı yok. Çekimleme yanlışı.

8384 Yañağı 'aksi çün sırçaya düşdi / Şanasın la' l u yākūt **çaya düşdi**

Yzm. *düşdi kuşa* (tuhaf bir çekimleme yanlışı ?) anlam çıkarılamıyor; Yüksel birinci dizeye göre *çaya düşdi* olarak onarmıştır. Bu onarmayı isabetli sayıyoruz. Yazmadaki *düşdi kuşa*'nın metne nasıl girdiğini açıklayamıyoruz.

8382 Gümüş **bilek** dutup altun şurāhī / Şunardı cān aña karşı mubāhī

Yzm. (*lām* üzerinde *ötre* var, bunun üzerine küçük bir çizgi çekilerek *üstün*'e dönüştürülmüş; düzeltilmiş çekimleme yanlışı), Yüksel *bilin*.

8410 Eger devrān olursa yene tāze / **Senüñ teg** gelmeye gül yēñi yaza

Yzm. *senüñ bigi* (çekimleme yanlışı). Yüksel *sen bigi*. Dize, Yüksel'in onarmasıyla vezne uygun hale gelmemiştir. Bu yüzden *senüñ teg* biçiminde onarıyoruz; *teg* ilgeci metinde pek seyrek geçmektedir: 1547b *senüñ teg*, 7547a *şunun teg*.

8476 Nete şükürñ beyān edem yerince / Süleymān **kanda** vü kanı qarınca

Yzm. ve Yüksel *kıandan* (çekimleme yanlışı); bağlama göre *kıanda* olması gerekir: “Nerede Süleyman, nerede karınca.”

8530 Bu resme eyleñüz sa’yıla cehdi / Kıarāra **iltesiz** kıavli vü ‘ahdi

Yzm. *iletse* (çekimleme yanlışı) ve Yüksel *iltese*. Birinci dize ile koşutluk sağlamak ve vezni tutturmak için *iltesiz* olarak onarıldı.

8639 Nebīler rühınıñ envāri kıaqqı / Velīler **viridinüñ** esrāri kıaqqı

Evlıyālar. *dāl*’dan sonra *kef* yazılmış, bu harfin üzerine üç çizgi çekilerek iptal edilmiş, anlaşıldığına göre çekimleyen *viridüginüñ* yazacakken yanlışının farkına varıp düzeltilmiş.

8651 Şu vaqt için ki ‘aql **anda** uvanur / Yazuklu kıulların hep yarlığanur

Yzm. ve Yüksel *onda*. Dankoff’un açıklama önerisi: Çekimleyen *anda* kelimesini yazmaksızın *uvanur* kelimesini yazmaya başlamış, sonra bunu düzeltmeye çalışmıştır.

8675 **Muhammed** kıuluña bir h^voş nazar kııl / **Sağışsuz** hem günahından güzer kııl

Yzm. Çekimleyen *sağışın* yazdıktan sonra *nün*’u iptal edip *-suz* yazmış.

7068 Dēdi n’ētmek gerek çāre buña yok / Bu teşvīşe bu kıarlığa **buña** yok

Yzm. ve Yüksel *baña* (çekimleme yanlışı). Tietze *buña* olarak onarmıştır, (*buñ* “keder”)

2. Benzeştirme yanlıısı (homoeteleuton)

2590 Geñez yēde gümiş altun bulunmaz / Bulınsa cān āñir **şatun alınmaz**

Dipnot: Yzm. Ve Yüksel *bulunmaz*. Aslında, *şatun bulun-mak* “satın alınmak üzere aranan bir şey bulunmak” deyiminin varlığı düşünülebilir, fakat böyle bir deyim başka metinlerde geçmez. Bu yüzden buradaki *şatun bulunmaz*’ın bir benzeştirme yanlıısı (homoeteleuton) olduğunu kabul ediyoruz. Çekimleyen, buraya *alınmaz* yazması gerekirken ilk dizedeki *bulunmaz*’ı tekrar yazmıştır.

3345 Yorılmış yoldan ayak dil sözden / Göñülden şabr **gētmış** uyku gözden

Yzm. Ve Yüksel *gözden*. Bunun bir benzeştirme yanlıısı (homoeteleuton) olduğu açıktır. Çekimleyenin gözü dize sonundaki kelimeye takılınca buraya da onu yazmış. Krş. 4775 *Bu bağrum yarasını nēçe şaram * Ki gētmışdür göñülden şabr u ārām*

3549 Nigārīn dün ü gün **hicret** içinde / Ğam u endīşe vü fikret içinde

Yzm. *Fikret*. Benzeştirme yanlıısı (homoeteleuton) vardır. Çekimleyenin gözü ikinci dizedeki *fikret*’e takılmış, bunu kopyelemiştir. Hemen aşağıdaki Hümā şiirinde geçen *yarar yüregümi hicret* ifadesi onarmanın doğruluğuna ek bir kanıt sayılabilir.

3618 Şehe vēr okısun al gel bile sen / Geçen ‘ömri kıamu **getür** dile sen

Yzm. Ve Yüksel *bir bir*, anlam verilemiyor. Burada bir benzeştirme yanlıısı (homoeteleuton) vardır. Çekimleyenin gözü aşağıdaki beytin ikinci dizesinde bulunan *bir bir*’e takılmış, bunu kopyelemiştir. Aslında onarma önerisi olarak aldığımız *getür*’ün tam altında bulunan *bir bir* de bir çekimleme yanlıısıdır, *tēz tēz* yerine yazılmıştır. Biri ötekine bağılı olan bu yanlıışlar şunu gösteriyor: Ferruñ u

Hümā'nın bugün elde tek nüsha olarak bulunan Bibliothèque National yazması zaten pek çok çekimleme yanlışı içeren başka bir nüshadan çekimlenmiştir.

Şuna da dikkat edilmeli: *getür* kelimesinin ikinci kısmı vav'sız yazılmış olabilir, bu takdirde *bir bir*'in ikinci kısmı ile arasında sadece nokta farkı vardır.

Dile getür- deyimini için *Ferruḥ ü Hümā*'da başka veri yok, fakat TarS. 1148'de 3 veri gösterilmiştir.

5608 Uluya giçiyе kamu **ṭuyalar** / Varalar anda bu yurdı koyalar

Yzm. Ve Yüksel *revādur*. Benzeştirme yanlıgısı (homoeteleuton). Çekimleyenin gözü bir önceki beyte takılmış oradaki kafiye kelimesini buraya yazmış! Burada aslında *ṭuyalar* “duysunlar” bulunmuş olabilir. Beyit şöyle anlaşılabilir: “Yaşlılara! Gençlere! Hepsi duysunlar! – Oraya gitsinler! Bu yerleşim yerini (*yurd*) terk etsinler!”. Metinde *koy-mak* ile *ṭuyamak* 6015. Beyitte birlikte geçer (fakat kafiyelememiştir). Metinde *koy-mak* fiiliyle kafiyelemelen öteki kelimeleri de sıralayalım: *güy-mek* “beklemek” (3826); *uy-mak* “peşine takılmak, uymak” (73, 1069, 1779, 1920); *kıy-mak* “kıymak” (3950, 7736, 7811). Bir beyitte de *koyalar* ile *yayalar* kafiyelememiştir.

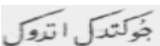
5717 Bu resme olıcağ bir **ḳutlu** sā'at / Gey eblehdür olan bir dem ferāgat

Yzm. *Bir*'den sonra *dāl* harfı var, vezin eksik kalıyor. Yüksel *bir (dem ü) sā'at* olarak onarmıştır. Bu onarma iki sebepten dolayı iyi değildir: 1) Metnin başka bir yerinde *dem ü sā'at geçmiyor*. 2) İkinci dizede *dem* kelimesi zaten var.

Belki şu çözüm daha uygun olacaktır. İlk dizeyi çekimlerken *bir*'den sonra çekimleyenin gözü ikinci dizedeki *bir dem*'e takıldı benzeştirme yanlıgısı (homoeteleuton), *dem* yazmak istedi, *dāl* yazdı, yanlış yerden yazdığını fark edip devam etmedi ve yanlışını düzeltmeye üşendi.

Metnin başka beyitlerinde şu veriler bulunuyor: *ḳutlu sā'at* (7636), *ḥ'oş sā'at* (8057), *laṭif sā'at* (2320).

5783 Çü **gëdici idüñ** niçün ḳoduñ baş / Kim aduñ oldu egri vü ḳulmāş

Yzm. *Getdüñ ëtdüñ* okunabilecek biçimde yazılmıştır. Yüksel bu kelimeleri Arap harfleriyle bırakmıştır. Gerçekten *gëtdüñ ëtdüñ* okunuşuyla anlam çıkarmak mümkün değildir. Bu kelimelerin *gëdici idüñ* veya *gëder idüñ* yerine çekimleme yanlışı olması ihtimali güçlüdür. Burada da bir tür homeoteleuton (benzeştirme yanlıgısı) olduğu kabul edilebilir: Çekimleyen dizinin ikinci ve üçüncü kelimelerini birbirine karıştırmış olsa gerek.

6400 Zemānuñ gerçi yoğ durur **tebātı** / Mükerrer görmişem bu gün **ḥayātı**

Yzm. Ve Yüksel *tebātı*. Kelimenin buraya uygun düşebilecek başka bir anlamı olmadığı için burada benzeştirme yanlıgısı (homoeteleuton) olduğunu kabul ediyoruz. Çekimleyen, buraya *ḥayātı* yazması gerekirken ilk dizedeki *tebātı* kelimesini yazmıştır. Bundan sonra gelen beytin ilk dizesi yaptığım onarmanın doğruluğunu kanıtlar: *Nëte dirilmeye bu tende cismüm*. Ayrıca 783 ve 5714. Beyitlerde *tebāt* ile *ḥayāt*, 345 6370 ve 7261. Beyitlerde *tebāt* ile *Āb-ı ḥayāt* uyaklanmıştır.

6446 Budur 'ömrüñ cihān içre **tebātı** /[ṭ]

Burada benzeştirme yanılığsı (homoeteleuton) olduğunu kabul etmek zorunludur. Çekimleyen, birbirini izleyen iki beyitten öncekinin ilk, sonrakinin ikinci dizesini bir araya getirmiştir. Onarmak mümkün değildir. *tebātu* kafiyeli beyitler şunlardır:

345 *Dirīgā hīç 'ömrüñ yok tebātu * Ki kırtulmaz ičen āb-ı hayāt'ı*

783 *Mu 'ayyendür ki yokdur hīç tebātu * Degüldür ādemüñ bākī hayātu*

3117 *Dilüñ yumşak velī gönülün ne katı * Eyü hulkun var ille yok tebātu*

6518 *Zihī baht-ı sa'īd ü baht-ı pīrüz / Kim oldu eski günüm yene nevrüz*

Yzm. Ve Yüksel *pīrüz*; (aynı kelimenin her iki dizede uyak olarak bulunması kurala aykırıdır; benzeştirme yanılığsı (homoeteleuton); *eski gün* yanında *nevrüz* bulunması gerektiği açıktır!

6614 *Şamer alnuñ neden düşdi kirince / Yüzün alması beñzerdi turunca*

Yzm. *Türince*. Yüksel onarmıştır. Bu örnekte benzeştirme yanılığsı (homoeteleuton) ile çekimleme yanılığsı bir araya gelmiştir denilebilir! Çekimleyen, *kirince* kelimesinin başındaki *kef*'in keşidesini, iki nokta yerine konmuş kısacık çizgi sanmış , bu yüzden *te*'ye çevirmiş olabilir. Öte yandan çekimleyenin gözü, ilk bakışta, ikinci dizinin sonundaki *turunca* kelimesine takılmış, birinci dize sonuna da *girince* yerine bu kelimeyi yazmış olabilir.

Girinc “yüz asıklığı” Krş. 1080 Nedendür ol yeñi ayuñ girinci * Ki bende arturur derdile renci

girinc üzerine Hürşidnâme'de not yazdım:[Hürşidnâme (Berlin nüs.)1012 *Güler yüzün görelî bu sebebden * Girinç olmadı gökçek yüz gazabdan*. Kenzü'l-Küberā 79b.7.]

6880 *İki gönül çü düşe bir araya / İkilik bulmaya hergiz araya*

Yzm. *Bir araya* (*be*'nin noktası eksik), Yüksel onarmıştır; benzeştirme yanılığsı (homoeteleuton); çekimleyenin gözü ilk dizinin sonuna takılmış, oradaki kelimeleri tekrar yazmıştır.

6881 *Girişdiler nête kim yayıla tür / Şarışdılar nête şehdile şîr*

Yzm. Ve Yüksel *nête kim*. Bu da bir tür benzeştirme yanılığsı (homoeteleuton), çekimleyen ilk dizede gördüğünü ikinci dizeye de yazmış. Vezne uymadığı için *kim*'i çıkarıyoruz.

6893 *Şeh eydür dilberā fermān senüñdür / Ser-ā-ser luţfila ihsān senüñdür*

Yzm. Ve Yüksel *fermān*. Bir tür benzeştirme yanılığsı (homoeteleuton), çekimleyen ilk dizedeki *fermān senüñdür*'ü ikinci dizeye de yazmış; *luţfila ihsān* onarması Dankoff'un önerisiyle yapıldı (krş. 7558, 8295, 8537).

6926 *Yarak kıldı gederler Merkez'e uş / Kazādan bī-haber hātırları h^voş*

Yzm. *Bī-haţar*. Bağlama uymuyor. Yüksel onarmış, fakat hiçbir açıklama vermemiştir. Bu yanılığsı, bir tür benzeştirme yanılığsı (homoeteleuton) olabilir, çekimleyenin gözü bu kelimedden hemen sonra gelen *hātır* kelimesine takılmış, bu yüzden *bī-haber* yerine *bī-haţar* yazmış olabilir. Başka bir olasılık da bunun dikte yanılığsı olmasıdır. Eğer birisi okuyor, kopist yazıyor idiyse, iki kelimeyi birbirine karıştırmış olan, *bī-haţar* diye dikte ettiren okuyan kişi olabilir.

7259 *Ele alsam gül êtsem hüsñüñi yāz / Kıluram anda bülbül gibi feryāz*

Yzm. Ve Yüksel *huşkuñı* anlam vermiyor; bağlama göre burada *hüsñüñi* bulunmalıydı. Tuhaf bir benzeştirme yanılığısı (homoeteleuton), çekimleyen bir önceki beyitte geçen *huşk* kelimesini buraya yazmış!

7705 Kabül **êtsün** helälliğa kızum ol / Sözümden çıkmasun dutsun sözüm ol

Yzm. *Êtmesün*, Yüksel onarmıştır. Çekimleyen önce bütün beyti okumuş, ikinci dizedeki *çıkmasun* dolayısıyla buraya *êtmesün* yazmış olabilir. Bir tür benzeştirme yanılığısı (homoeteleuton).

8699 Egerçi mücrimem **‘izzet** senüñdür / Egerçi ‘aşiyem rahmet senüñdür

Yzm. Ve Yüksel *tevfik* . Bunun bir benzeştirme yanılığısı (homoeteleuton) olduğu açıktır. Çekimleyenin gözü bir önceki beytin ilk dizesine takılmış, buraya da *tevfik* yazmıştır. Oysa burada *rahmet* ile uyaklı bir kelime bulunmalıydı: *‘izzet, ni‘met, şevket, hışmet* ... gibi (krş. Özellikle 7967 Eger ben ‘aşiyem rahmet senüñdür / Eger ben horısam ‘izzet senüñdür

3. Yanlılıkla Tekrarlama (dittographie)

3510 Kime kim tokunurdi ta‘n-ı **nîze** / Tenini dönderürdi eski [**bêze**]

Yzm. *nîze nîze*. Yanlılıkla iki kere yazılmış (dublikasyon).

5587 Çü bulduñ bu **aracukda** zafer sen / Gözetme kıлмаğa ayruñ sefer sen

Yzm. ve Yüksel *buldı açukda*, anlam çıkmıyor. Çekimleme yanlışı, benzeştirme yanılığısı (homoeteleuton) ve yanlılıkla tekrarlamanın (dittographie) bir arada geldiği ilgi çekici bir örnek: Çekimleyenin gözü, dize başındaki kelimeye takılmış, bunu (*bulduñ*) ikinci defa yazmaya başlamış, bunu yaparken sonraki kelimeyi de (*aracukda*) buna bitişirmiştir.

Bu metinde *aracuk* için bütün veriler: *aracuk* “mekân, yer” (3926); *bu aracuk* “burası” (*bu aracukda* 3532, 3792, 5587, 8120; *bu aracukdan* 5376); *ol aracuk* “orası” (*ol aracuga* 3406, 5222, 5565, 8110); *bir aracuk* “herhangi bir yer” (*bir aracuga* 280, 776, 4230, 5149)

5881 **Yêgin haşma** huşümet istemesin / Demür **taraga** başuñ yastamasın

Yzm. *kef* üzerinde bir üstün (?) öteki harfler harekesiz; Yüksel Arap harfleriyle bırakmıştır. Tietze düzeltmiştir. TarS. 4477 *yeğın* “üstün, faik, galip, kuvvetli, şiddetli, baskın”. Krş. özellikle orada s. 4479’da Deş.’ten gösterilen tanık: *huşümette haşmina yeğın gelmek*.

Yzm. ve Yüksel *hışma* (çekimleme yanlışı). Tietze onarmıştır. Çekimleyenin buradaki kelimeleri *yegen* ve *hışm* olarak algılamış olduğu düşünülebilir.

Yzm. *tararağa* dittographie yani hecenin çekimleyen tarafından yanlılıkla tekrar edilmesi.

“Kendisine galip gelen hasmına karşı düşmanlığını açıkça göstermesin” anlamında atasözü.

6325 Baña bu tehniyet **yêter** ki Ferruñ / Gözüme göstere yüz nâzıla ruñ

Yzm. fazladan *ter*, (dittographie) Yüksel onarmıştır.

4. Anlamadığı ya da bilmediği kelimeler ve yanlı müdahale

376 Gişiyе gerçi dilek vëricidür / Şoñ ucu yëne bir bir **dëricidür**

Yzm. ve Yüksel *bir yirdiricidir*. Yazma böyle okunacak biçimde yazılıp harekelenmiş, Yüksel de böyle okumuştur. (Ettirgen olduğu kabul edildiğine göre *ü* ile okumak gerekirdi.) Bu *yir-* “yırtmak” eyleminden ettirgen *yirdüricidir* “yırttırıcıdır” veya *yër-* “kötülemek” eyleminden ettirgen “kötülettirici, zemmettiricidir” olabilirdi. Fakat her ikisi de burada metin bağlamına uygun düşmüyor, dolayısıyla bu okuyuşla anlam vermek mümkün değildir.

Zaten *vèricidür / yirdüricidür* uyak olarak da kötüdür.

Burada çekimleme yanlışı veya yazıcı müdahalesi söz konusudur. İkinci dizenin sonunda: *bir bir dèricidür* bulunmakta iken değiştirilmiştir.

“Gerçi dünya, gişkiye dileklerini verir, fakat sonunda bunları yine tek tek elinden toplayıp alır.”

406 Tatar dilince algayıdı bolğay / Ya Kıırım halkı yazdı yāho **Hıtāy**

Dipnot: Yzm. *Hınsāy* vb. okunacak biçimde. Demek ki çekilen nüshada *te* ile *Hıtāy* bulunmaktaydı, çekimleyen anlamadığı için bunu *Hınsāy* biçimine soktu. Metinde çoğu yerde *Hıtāy*, birkaç kere *Hıtāy* geçer.

3329 Ğazab odı gönülde komadı şu / **Hıtā** yêli tağıtdı bend-i gīsū

Dipnot: *hı* harfi *esre* ve *üstün* ile harekelidir. Çekimleyen kelimeyi tanıyamamış!

3396 Yêrine **gelesi** olmuşdı dilek / Ki orta yêrde ağıyār oldu gönlek

Yzm. ve Yüksel *birine kâlesi*; çekimleyenin de anlamadığı bellidir. “Dilek (kavuşma, birleşme) yerine gelmek üzereydi * Orta yerde gömlek düşman oldu.”

3414 Yêrinden bunu hergiz ırmağ olmaz / **Uşak** bıñar bilürsin ırmağ olmaz

Yzm. ve Yüksel *aşak*. Çekimleme yanlışı olduğu kesindir, çünkü bu mısra, “Küçük pınar ırmak olmaz” anlamına bir atasözüdür.

3554 Benüm bu cehdüm [ü] güşişlerüm ne aşşı êde / Ki êrmez elüm **eline** felek çeker dīvār

Yazmada açıkça okunamayan bu kelimeleri Yüksel Arap harfli olarak vermiştir. Çekimleyen bu kelimeleri harekelememiş olması, metnin bu kısmını anlamadığına işaret ediyor. Anlaşılan şudur: Çekimleyenin önündeki nüshada, *elif* üzerinde bulunması gereken *üstün* kaymıştı ve *lām* üzerinde *keşide* gibi görünmekteydi. Buna, başka metinlerde de rastlanır. Önerdiğimiz okuyuş bir öneridir; *eli êr-mek* deyiimi için krş.

2325 *Bi-ħamdi'llāh kim êrmedin zevāle * Elüm êrdi bugün lutf-ı vişāle*

2392 *Elem gördüm elüm êrdi tapuņa * Kulum dèdün kolum degdi kapuņa*

6511 *Tapuņla eski baħtum oldu tāze * Elüm êrişdi sen bir ser-ferāze*

3671 *Bu bir varta durur kayğusu bî-ħad / Bu bir sudur eter kılmaz buņa sed*

Yzm. *sü*d olarak harekelenmiştir. Bu örnek, çekimleyenin metni anlayacak kapasitesi olmadığını gösteriyor. Buradaki *su* kelimesinin “sel” anlamına kullanılmış olduğunu kavrayamamış, “içilecek su” sanmış, bu yüzden dize sonundaki kelimeyi de *sed* olması gerekirken *sü*d olarak harekelemiş.

4437 Bu sözi cem' eden **dègin** degüldür / Selātin şoyıdur elgin degüldür

Önemli! Yzm. DTYKN, Yüksel *tigin* (herhangi bir açıklama yoktur, dizine alınmamıştır). Bu kelime Eski Anadolu ve Rumeli Türkçesinde galiba ilk kez geçiyor: DLT'teki EDPT 483 *tégin* “köle, kul” = “şehzade”. Yani “Bu sözü bir araya getiren, köle değildir, sultanlar soyundandır, aciz birisi değildir” diyor.

Kelime, eserin Harezmi Türkçesi aslından Eski Anadolu ve Rumeli Türkçesi çevirisine aktarılmış olabilir. “*niçin*” gibi yazılmış? Herhalde çekimleyen tanımadı veya Harezmi Türkçesi aslında TYGYN yazıyordu, bunu Türkçeleştirmek istedi? Ama anlam kesin, çünkü “sultan soyu” ile birlikte kullanılmış: köle – asıl karşıtlığı!

4778 **Kayurmazsañ** bu işüm kaygusını / Beni hecr öldürür [ü] kaygu seni

Yzm. ve Yüksel *kayurmazsañ*, çekimleme yanlışı (veya 17. yy. düzeltmesi) olabileceğini kabul ederek *kayur-* fiilinin öteki verilerini göz önünde tutarak *kayurmazsañ* biçiminde onardık.

4867 **Senüñ yërem etekden yëdügüm yok** / Sözüñi dutaram terk ëtdügüm yok

Yzm. *senüñ* okunacak biçimde harekelenmiştir.

Yzm. *etekden* okunacak biçimde harekelenmiştir. Yüksel Arap harfleriyle bırakmıştır. Belki *ilikden* yerine çekimleme yanlışı.

Yüksel, dizinin ilk üç kelimesini Arap harfleriyle aktarmıştır. Tietze'nin *senüñ yidüm atañdan* biçimindeki okuyuşu kabul edilemez. Eğer: *Sünük yërem ilikden yëdügüm yok* okunacak olursa: “Kemik yerim, ilikten yediğim yok,” anlamına gelir. Bu bir deyim olabilir, fakat belki de değil, yazarın özlü sözü gibi bir şey olabilir. Şöyle anlamak mümkün: Hâdim “Ben senin sadık köpeğimin, ne dersin, onu yaparım, emredersen, kemiği yerim, ama içindeki iliği yemem” diyor. Herhalde çekimleyen anlamamış, değiştirmiş, bozmuş.

5308 **Çü gördi kim işi geçdi** uşülden / Özi göyüñdi raħm ëtdi göñülden

Yzm. *hü*. Bu yanlışı, yazmanın ne derecede bilinçsiz (baştan savma, gelişigüzel vb.) harekelenmiş olduğunu çok iyi ortaya koyuyor. Yüksel dipnotta: “*çü: cü*” (Ama bu da yanlışı, çünkü hiç nokta yok!) *işi geç-* 2005'te de var! Ne demek?

5533 **Otuñ düşdügi durduğı kayurmaz** / **Qaba ağaç düşicek yëne durmaz**

Yzm. *etiñ* okunacak biçimde harekelenmiştir, Yüksel *atuñ*.

Yzm. *kaya*, Yüksel onarmıştır.

Çekimleyenin bu atasözünü bilmediği anlaşılıyor. Süheyl ü Nevbahâr 1993: Uşag ot tırur [u] düşer günde kaç * Tırılmaz çü bir düşe qaba ağaç.

5976 Cezāsın buldı her nëte ki kıldı / Diler **yakayıldı** gendü **yakıldı**

Yzm. ve Yüksel *yıkayıldı*; (çekimleme yanlışı). Bağlama göre *yakayıldı* olması gerekiyor.

Yzm. ve Yüksel *yıkıldı*; (çekimleme yanlışı). Bağlama göre *yakıldı* olması gerekiyor.

5. Yanlışı Algılama

1057 Muşavver gibi olmaya hayâlât / **Tazıgur** senden istersenğ maħâlât

Dipnot: Yzm. ve Yüksel *yadığdur*, (Eski Anadolu ve Rumeli Türkçesinde *yadığ* kelimesi yoktur!)

Yazmadaki biçimin *tazıgur* “kaçar” veya *yadıgur* “yabancılaşır” yerine çekimleme yanlışı olması mümkündür. *tazıgur* önerisi için bkz. Semih Tezcan, *Süheyl ü Nev-bahār Üzerine Notlar*, Ankara 1994, s. 37, beyit 2911 *ol kimse ki başmağuna yapışmaz iken toz / tağlara tazığan u yabāna toza benven. tazığan* üzerine ayrıntılı nota bkz.

Fakat belki de *yadıgur* “yabancılaşır” yerine çekimleme yanlışı! Dikkat: Karahanlıca (DLT) *yatıq* “yabancı olmak” (EDPT 888). Fakat Eski Anadolu ve Rumeli Türkçesinde bulamadım!

2404 Bu neçe kıtlu dün olur demi çü **şerbet-i nāb** /Ki kıadr kıadrını gördüm zi kıudret-i Vehhāb

Dipnot: Yzm. ve Yüksel *cennet*. Fakat *cennet-i nāb* ne demek olabilir? Böyle bir deyim yok, bağlama da uygun düşmüyor. Bu bir çekimleme yanlışı olmalıdır, *şerbet-i nāb* olarak onarıyoruz: *şerbet* ve *cennet* kelimelerinin son kısımları benzer yazılıştadır, çekimleyen kelimeyi yanlışı algılayıp *şerbet* yerine *cennet* yazmış; *şerbet-i nāb* için krş. 2967 ve 6340. Şöyle anlıyoruz: “Bu nasıl kıtlu bir gecedir, içkisi saf şarap olan bir gecedir”. Gazelin ikinci beytinde *şekker-i nāb* geçiyor. Her iki deyim (*şerbet-i nāb* ve *şekker-i nāb*) “sevgilinin ağız suyu” (Eski Anadolu ve Rumeli ART *yar*) için mecaz olarak kullanılmıştır.

5896 Sü başı geldi da‘vet kııldı bāğa / Gerek gāfil kıuşı birağa **ağa**

Yzm. önce *bāğa* yazılmış, iki çizgi ile iptal edilerek, yukarıya *duzaga* yazılmıştır. Yani çekimleyen *aga* yazması gerekirken yersiz bir müdahalede bulunmuştur. Oysa vezin ve anlam gereği *aga* olmalıydı. Yüksel onarmıştır.

5926 Buğa tedbīr edūñ baña hamiyyet / **Bilüde** kıalması fikr ü kināyet

Yzm. *ki bilde*, Yüksel *ki bende* olarak onarmıştır, ama isabetsizdir.

Çekimleyenin *bilü* kelimesini anlamadığını, bu yüzden yersiz bir müdahaleyle dizenin başına *ki* eklemiş olduğunu tahmin ediyorum.

5954 Helāk olmazdan öñ oldu mülākāt / **Oñat** geldi vü düz düşdi mühimmāt

Yzm. harekelenmemiş, bu herhalde çekimleyenin sözcüğe anlam veremediğini, ya da *oñat* / *öğüt* okuyuşu arasında kararsız kaldığını gösteriyor. Yüksel *öğüt*.

6088 Yarın işkence **buyruban** şoram ben / Topuqlarına **aşuqlar** şaram ben

Yzm. *bērūben* okunacak biçimde, Yüksel *vērūben*. Bu onarma kabul edilemez. Her yerde *vēr-yazan yazıcı* burada niçin *b-* yazmış olsun! Sadece harekelemenin yanlışı olduğunu kabul edip *buyruban* olarak onarmak daha uygundur.

Yzm. ve Yüksel *asuk*. Onarma EÇ’deki şu satırlara dayanıyor: I, 154b Bu kavmin üstād-ı kāmili Murād Hân’ın cellādi Kara Alî, bâzûların sığayup tîğ-ı Dahhāk’dan nişân verir tîğ-ı âteş-tâbın kemerine bend kılup sâ’ir işkence ve karabend ve nakşbend ve kemenbend ve zünnârbend edicek ucu aşıklı yağlı kemendleri kemerine asup...

Başka bir açıklama:

asuk sözlüklerde yok! Belki *as-uk* “asılan şey” yani “işkence ederken topuğa asılan ağırlık”, bu takdirde *sar-* burada “sıkıca bağlamak” anlamına olabilir.

Başka bir açıklama: “pranga”, “zincir”, “ip”. Belki Uygurca *yışığ - ışığ* (fakat bu -ş- ve ğ ile!).

6326 Ser-ā-ser düşmenün aldı élin hep / Tavar u mālını kıldı **boln** hep

Yzm. *belin/balın* okunacak biçimde harekelenmiştir. Yüksel *belin* okumuştur. Bence **buln* yerine çekimleme yanlıştır, **buln*’ı, *bulun*’un bir yan biçimi olarak düşünüyorum. Aslında *bulun* “esir” demektir, burada ise *buln* “ganimet” anlamında! Buraya uygun düşebilecek başka bir kelime bulamıyorum.

6472 Bu **evşāfila** içi eyledi cūş / Henüz dađı dili olmadı hāmūş

Yzm. *evşāfila*, Yüksel onarmıştır; ancak *vāv* yerine *fe* bir çekimleme yanlışı olamaz. Belki bu sırada bir başkası metni yazıcıya dikte ettirmekteydi. Telaffuz yanlışı!

6502 Gehī kuçmak kıcıklamak **ķocınmaķ** / Gehī gülmek geh oynamak **socınmaķ**

Yzm. ve Yüksel *ķicınmaķ* (çekimleme yanlışı); *ķocınmaķ* okuyuşu için krş. DerS. 2090 *gocun-mak* (ve yan biçimleri) 1. “sakınmak, çekinmek, kaçınmak”; 2. “ürkmek, huylanmak”; 4. “gücenmek, alınmak” (DerS. 2893 *kocundur-mak* “içine korku vermek, şüphelendirmek” ve DerS. 2989 *kucun-mak* “sinirlendirmek”. Yzm. ve Yüksel Arap harfleriyle bırakmıştır. Belki *soçınmaķ* “zıplamak”: *oyna-maķ* ile birlikte. Bkz. EDPT 795 *suçt-* (düzelt: *soçt-*).

6718 Senün ihsānuñı vaşf étmeyeydi / **Bu şükriñ** āhirine yétmeyeydi

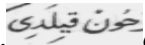
Yzm. *bu şükriñ* yerine yanlışı ve bitişik yazılmış, harekelenmemiş! Yüksel Arap harfleriyle bırakmıştır. Bu, çekimleyenin anlamadığını, anlamaya çalışmadığını ortaya koyuyor. İçeriği yakın olan şu beyitlerde *bu şükriñ* ilk dizinin başında yer almaktadır:

6381 *Bu şükriñ zikri çoķdur vaķt nāzūk * Sa ‘ādetler sa ‘īd ü baķt nāzūk*

6581 *Bu şükriñ zikrini dil söyleyümez * Göñül bu luķf élini şoylayumaz*

8344 *Bu şükriñ haķķını nece dēye dil * Meger yēne yēñi ‘ömr éde hāşıl*

6820 Şeh-i Ferruķ nişānın yazdı düpdüz / Kamaşurdı naķar çün **ķıladı** göz

Yzm. *çün kıladı* veya *hün kıladı* okuyuşları anlam vermiyor? Acaba *çöngelürdi* “görmekten aciz kalırdı, görmez olurdu” olarak onarmak mümkün mü? Çekimleyen *çöngel-mek* kelimesini anlamayıp yersiz bir müdahalede bulunmuş olabilir:

Krş. 6783 *Yemekden ardı çöngeldi diş ağız * Siñürmeklikden oldu mi ‘de ‘āciz*

7080 Dağıtdı **bir yaña yél** her birini / Şeh ü Hurrem **azıtdı** dilberini

Yzm. *yél bir yaña* (vezne uymuyor), Yüksel onarmıştır.

Yzm. *uzatdı* vb. okunacak biçimde *elif* ve *vāv* ile yazılmıştır, anlam vermiyor. Yüksel *azıtdı* “kaybetti” olarak onarmıştır. Bu onarma uygundur; ancak kelime *elif* ve *vāv* ile yazılmış

olduğundan, burada yersiz bir çekimleyici müdahalesi (Verschlimmbesserung) karşısında bulunduğumuzu belirtmek gerekiyor.

7134a Besā keklik [ki] yürür eşiyle hoş / **Ƙo[v]arma** tenhâ yārsuz toprağa düş

Yzm. [قو رمه] bu, *kurma*, okunabilir, ama bu okuyuşla anlam vermek mümkün değildir ve vezin eksik kalır. Burada bir çekimleme yanlışı olduğunu, iki vāv yerine bir vāv yazılmış olduğunu kabul ederek [قو ورمه] *ko varma* “bırak, gitme” olarak onarıyoruz. Yaptığımız onarma ile dize şöyle anlaşılmalı: “Bırak, yürüme yalnız, sevgilisiz, toprağa düş”, yani “Yalnız başına, sevgilisiz hayatta kalma, öl [daha iyidir].”

Krş. 5511 *Çü yatur göresin ilanı ko var* * *Basup kıyruğunu uyarma zinhār*

7182 Degül bir **arpaca** hîç nesne mes‘ül / **Ƙapuñda** ne kim olmaz **yerde** maqbül

Yzm. *cīm*’in noktası eksik, bu yüzden Yüksel okumadan Arap harfleriyle bırakmıştır. *arpaca* “zerre kadar”. Krş. 6948a *arpaca*; 3085b, 3896b *arpa arpa* “milim milim”.

Faḥrî (Husrev u Şîrîn):

309 Yêr arpa arpa ayağında gögi * gerek ölçeydi arpa arpa ögi

1556 Cihân yêp yemediler arpaca ğam * feraḥdan kılmadılar bir semen kem

3394 Çu altundan bir arpa arta miṭkāl * terāzū döndürür yüzini fi’l-hāl

4181 Melik buyurdi kim ılduz sayanlar * sipehri arpa arpa dur sayanlar (dur > düz “tam olarak” ?)

Ḥurşîdnâme:

5818 Aradum bu cihānı arpa arpa * Aña erişdi fikrüm çala çarpa

6320 Yeke yek ‘arza kıldı arpa arpa * Ki nece érđi buğday suyu şarpa

Yzm. , Yüksel *tizde*. Yanlış çekimlenmiş olmasının sebebi: Eski Osm. metinlerde *nêrde* son derece nadir görülüyor: *Ferruh u Hüme*’de başka veri yok, *Süheyl ü Nevbahār* ve Faḥrî’de (*Husrev u Şîrîn*) geçmiyor. *Ḥurşîdnâme*’de sadece iki veri var (607,1235). *İskendernâme*’de bir kez *nêrde*; 8 kez *nêrede*. Anlaşılan 14. yy.dan sonra yaygınlaşmış. Manzum *Kelîle vü Dimne*’de 1 kez (3385).

7449 Toz u yêl derelere **jeng** kararđı / **Ƙara** at **bozđı** boz saçal **ağardı**

Yzm. ve Yüksel *tozi u yel ü*. (çekimleme yanlışı).

Yzm. ve Yüksel *reng*e, çekimleme yanlışı. Onararak *jeng* “pas” okuyoruz. “Toz ve tozu savuran rüzgar, derelerin suyuna pas katıyor.”

Krş. 3511 *Ƙılıç jenginden ü tozdan bu ‘âlem* * *Ƙolu odıla düttin oldı derhem*

Yzm. (çekimleme yanlışı), Yüksel *bozi*; *bozđı* “boz idi, bozlaşmıştı”.

Yzm. kelime başındaki *elif* üzerine bir çizgi çekilerek iptal edilmiş, bu yanlışı bir müdahale, çünkü burada *ağardı* uygun düşüyor, krş. TarS. 68 *ağar-mak* “ağarmak” ve DerS. 140 *akar-mak* “beyazlanmak”. Tabii bu fiil genellikle *ağar-mak* biçimindedir.

Öte yandan *kırar-mak* “kırışmak” fiili de vardır: DerS. 2053 *gırmak* “ağarmak, kırışmak”.

“(Tozdan dolayı) kara atın rengi bozlaşmıştı, boz sakal aklaşmıştı”

7714 Dēdi Bānū [aḡa] ēy Şāhzāde / **Deminde** atdan **öjdedür** piyāze

Yzm. *dermande* okunacak biçimde, Yüksel *dermanda* okumuştur. Vezne uymuyor ve anlam vermiyor. Çekimleyen bunu *dermande* yerine yanlış sanıp düzeltiyim derken bozmuş; *deminde* okunması gerekiyor, “sırasında” anlamında. Hürşidnâme’de sık sık geçiyor, Süheyl ü Nevbahâr’da da var. Örn. 4508 *Kimünj ‘aklı var ise anı bilür * Ki kaçmak deminde key erlik olur*

Yzm. ve Yüksel *öjredür*; çekimlenme yanlışı (Eski Anadolu ve Rumeli Türkçesinde *öjre* yoktur); *öjdedür* olarak onarıyoruz: “Yerine / zamanına göre piyade atdan daha önde bulunur.” (Burada satranç oyununa gönderme var.)

7770 Yaḡaḡı derlemiş çün dürr-i şeh-vār / **Leb ü** dendāni la’lidi güher-bār

Yzm. *leb ü*, Yüksel onarmıştır. Çekimleyenin metni anlamak için hiç çaba göstermediğini ortaya koyan bir çekimleme yanlışı!

6. Çekimleme yöntemi (Bakarak mı, duyarak mı?)

618 Murāduḡ iki ‘ālemde ḡuzāvend / **Miyesser** ēde bī-çün u çerā çend

Yüksel *müyesser*. Yazıcı, daha önce (113a, 152b) *müyesser* olarak harekelediği bu kelimeyi burada ve bundan sonra pek çok yerde *miyesser* okunacak biçimde harekelemiştir. Bunun kişisel bir telaffuz olduğu anlaşılmaktadır. Bir öğrencim, İzmirli dayısının, onun adını her zaman *Miyesser* şeklinde telaffuz ettiğini söyledi.

6472 Bu **evşāfila** içi eyledi cūş / Henüz dahı dili olmadı ḡāmūş

Yzm. *efşāfila*, Yüksel onarmıştır; ancak *vāv* yerine *fe* bir çekimleme yanlışı olamaz. Belki bu sırada bir başkası metni yazıcıya dikte ettirmekteydi.

6568 Sa ‘ādet ḡālī ‘ūḡe nāzır oldı / Göñüldeki murādum **ḡāzır** oldı

Yzm. ve Yüksel *ḡāşıl*. Bu bir dikte belirtisi olabilir mi? Okuyan *ḡāzır* demiş, yazan bunu *ḡāşıl* olarak algılamış olabilir mi?

Sonuç

Semih Tezcan, bu çalışmasında çekimleyeni kendi deyimiyle bir “dedektif” gibi izlemiş, bu yolla 17. yüzyıldan 14. yüzyıldaki “asıl metni” ortaya koymayı hedeflemiş, dipnotlarında çekimleyenin metne neden, niçin, nasıl “dahli” olduğunu somut bir şekilde göstermiştir.

Kaynaklar

Arslan, Sami (2020). “Tarih Yazımının “Sessiz Şahitleri”: Molla Lutfi’nin Müstensihleri”. *Osmanlı’da Bilginin Dolaşımı – Bilgiyi İstinsahla Çoğaltmak- İznik Medresesi-Süleymaniye Medreseleri Dönemi*. 261-286.

Doğan-Averbek, Güler (2018). “Eser Sahibinin Tasarrufu mu, Müstensih Müdahalesi mi: Mantık-ı Esrâr Nüshaları Arasındaki Farklılıklar”. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 63. 1-18.

- Ercan, Özlem-Hocaoğlu-Alagöz, Kadriye (2018). “Metin Neşri Çalışmalarına Bir Katkı: Müstensihlerin İmlâ Tasarrufları ve Kullandıkları Rumuzlar”. *Diyalektolog-Ulusal Sosyal Bilimler Dergisi* 19, 149-178.
- Esir, Hasan Ali (2006). *Münşeât-ı Lâmiû (Lâmiû Çelebi'nin Mektupları)*, Rize Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Köksal, M. Fatih (2008). “Metin Tamiri” (Usul ve Esaslar, Uygulamalar ve Bazı Teklifler)” *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 1, 169-190.
- Tezcan, Semih - Aksoyak İsmail Hakkı (2021). *Muhammed'in Ferruh u Hü mâ'sı (Ferruhnâme)* - Harvard Üniversitesi Yakınoğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü 148 – *Muhammed's Ferruh u Hü mâ (Ferruhnâme)* The sources of Oriental Languages and Literatures 148. The Department of Near Eastern Languages and Civilizations Harvard University.
- Walter, Andrews, G. (2015). “Osmanlı Metin Çalışmaları: Geçmişe Meydan Okuma, Geleceği Tasarlama”. *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları X. Eski Metinlere Yeni Bağlamlar: Osmanlı Edebiyatı Çalışmalarında Yeni Yönelimler* 37-58.
- Yazar, Sadık (2018). “Yeni Bir Nüshayla Değişen Fotoğraf: Yûsuf-ı Meddah'ın (ö. XIV.yy) Kıssa-i Yûsuf'u ya da Erzurumlu Darîr Kıssa-i Yûsuf Adlı Bir Mesnevi Yazmış mıdır?” *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 21. 681-719.